

Recenzja naukowa

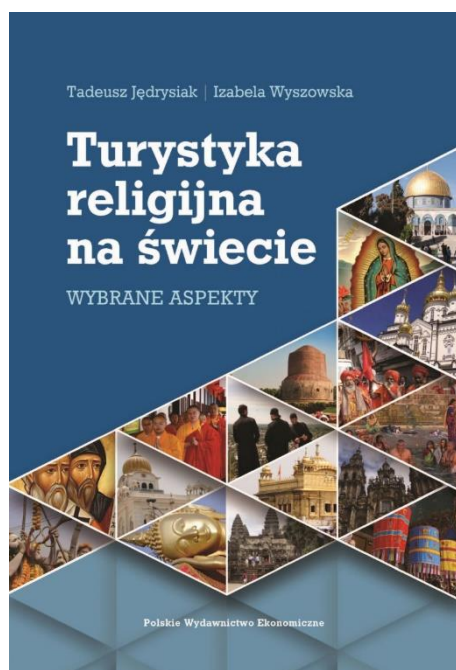
Paweł Plichta

pawel.plichta@uj.edu.pl

Uniwersytet Jagielloński

<https://orcid.org/0000-0001-6976-9350>

Turystyka religijna na świecie. Wybrane aspekty

Autorzy: Tadeusz Jędrzyak, Izabela Wyszowska

Wydawca: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne

Rok wydania: 2022

Liczba stron: 233

ISBN: 978-83-208-2457-5

Mimo wieszczzonego i oczekiwanego przez niektóre osoby końca religii czy wiary [por. Harris 2023], sfera wierzeń religijnych i wynikające z nich konsekwencje wciąż stanowią istotne elementy współczesnego świata. Etyka, prawo, sztuka, architektura, literatura, kino, czas czy przestrzeń zarówno prywatna, jak i publiczna obfitują w fenomeny bezpośrednio lub pośrednio odnoszące się do którejś z istniejących religii. „„Religia jest kluczem do historii» Lord Acton” [s. 207¹]. W perspektywie kulturowej nie dziwi zatem fakt, że również w obszarze czasu wolnego i aktywności turystycznych współczesny człowiek decyduje się na wybór miejsc wyjątkowych ich statusem przynależnym do sfery *sacrum*. Taki stan rzeczy przyczynił się do wyodrębnienia w ramach badań nad mobilnością i turystyką kulturową – turystyki religijnej. „Podróże podejmowane z motywów religijnych lub poznawczych, których głównym celem są miejsca związane z historią religii, miejsca kultu religijnego oraz wydarzenia religijne” [Mikos v. Rohrscheidt 2016, s. 191] przyciągają zarówno osoby należące do danej

---

¹ Zapis wyłącznie numerów stron oznacza odwołania do recenzowanej pracy.

religii, jak i tych którzy funkcjonują w obrębie innych lub nawet pozostają obojętni wobec jakiegokolwiek formy życia religijnego.

Recenzowana publikacja Tadeusza Jędrysiaka i Izabeli Wyszowskiej stanowi próbę przybliżenia niektórych wątków – stąd w podtytule zastrzeżenie „wybrane aspekty” – złożonej i ogromnej problematyki w perspektywie globalnej. Autorzy informują jednocześnie, odsyłając do „publikacji [*Turystyka religijna w Polsce – dziedzictwo i potencjał*] pozwalającej na pogłębienie wiedzy także o rodzimym potencjale religijnym generującym rozwój turystyki w naszym kraju, w szczególności o charakterze pielgrzymkowym” [s. 9].

Recenzowana praca składa się ze wstępu, trzech części – rozbudowanych rozdziałów, zakończenia i bibliografii. W pierwszym rozdziale zgodnie z jego tytułem „Turystyka religijna – zagadnienia ogólne” [s. 11-28] przedstawiono podstawowe informacje o wędrówkach ludzi od czasów najdawniejszych do współczesności. Kwestie historyczne i terminologiczne zawiera część zatytułowana „Od pielgrzymowania do turystyki religijnej”. Autorzy kontynuują rozważania terminologiczne, wskazując na rozmaite ujęcia zjawiska i sposoby jego precyzowania w kolejnym podrozdziale. Przechodząc do scharakteryzowania – na podstawie zasadniczo polskiego piśmiennictwa – turystyki religijnej, wskazują oni jej cechy, formy oraz relacje wobec turystyki kulturowej. Tę część kończy krótki podrozdział „Motywy uczestników turystyki religijnej” [s. 26-28].

Drugi rozdział „Religie świata, święte miejsca oraz tradycje pielgrzymowania” rozpoczyna przywołanie kilku definicji religii, statystyk oraz symboli tzw. „światowych religii”. Kolejny podrozdział dostarcza podstawowych informacji na temat wybranych trzynastu systemów religijnych, takich jak: judaizm, chrześcijaństwo, islam, hinduizm, buddyzm, dżinizm, sikhizm, szintoizm, taoizm, konfucjanizm, zoroastryzm, bahaizm, kaodaizm. W kolejnym podrozdziale omówiono zagadnienie miejsc świętych i miejsc mocy [s. 77-83], aby następnie przedstawić zjawisko pielgrzymowania w wybranych sześciu religiach [s. 83-166]. Z pewnością już same tytuły poszczególnych podpunktów stanowią ciekawą formę mnemotechniki dla zapamiętania kluczowego znaczenia pielgrzymki w danym systemie: „Judaizm – pielgrzymowanie do miejsc świętych jako obowiązek” [s. 85-91], „Chrześcijaństwo – pielgrzymka jako praktyka czynnej ascezy i pokuty za ludzkie słabości” [s. 91-107], „Islam – pielgrzymka fundamentalną praktyką religijną o rytuałach ustalonych przez proroka” [s. 108-115], „Hinduizm – pielgrzymowanie jako jedna z głównych praktyk religijnych” [s. 116-127], „Buddyzm –

kto umiera w czasie pielgrzymki, udaje się do czystej krainy” [s. 128-163], „Sikhizm – Złota Świątynia, cel wyznawców” [s. 163-166].

W rozdziale trzecim opisano „Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w turystyce religijnej” [s. 173-223]. Wybrane zagadnienia uporządkowano w siedem podrozdziałów. Autorzy przedstawili sylwetki sześciu katolickich patronów Europy: św. Benedykta z Nursji (około 480-547); Braci Sołuńskich: św. Cyryla (około 827-869) i św. Metodego (około 815-885), św. Brygidę Szewdzką (1303-1373), św. Katarzynę ze Sieny (1347-1380), św. Edytę Stein, Teresę Benedyktę od Krzyża (1891-1942) [s. 175-180]. Następnie omówiono materialne i niematerialne miejsca oraz obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO [s. 181-185]. Trzecim zagadnieniem uczyniono Europejskie Pielgrzymkowe Szlaki Kulturowe [s. 185-199]: Droga św. Jakuba, Szlak Cysterski, Via Francigena, Drogi św. Olafa, Szlak św. Marcina z Tours. Do zilustrowania wydarzeń o charakterze religijnym generujących mobilność osób w nich uczestniczących w podrozdziale „Znaczące eventy religijne w Europie” [s. 199-209] wybrano: Światowe Dni Młodzieży, Europejskie Spotkania Młodych wspólnoty Taizé oraz Europejskie Dni Dziedzictwa Chrześcijaństwa – Noce Kościołów. Natomiast dla zilustrowania największych cyklicznych zgromadzeń wyznawców różnych religii na świecie [s. 209-220] scharakteryzowano: Kumbh Mela (Indie), Święto Czarnej Nazarejczyki (Filipiny), *hadżdż* (Arabia Saudyjska), obchody święta Arbain (Irak), Bishwa Ijtema (Bangladesz). Praktyczną „podpowiedź” jest szósta kwestia – czyli lista 10 wybranych „biur podróży, które specjalizują się w organizowaniu pielgrzymek” [s. 220-221]. Ostatni podpunkt stanowi próbę zarysowania przyszłości turystyki religijnej do 2050 roku w kontekście liczby wyznawców chrześcijaństwa, islamu, hinduizmu, buddyzmu, judaizmu. Zwieńczeniem recenzowanej publikacji jest krótkie zakończenie oraz bibliografia.

Dobrym rozwiązaniem są tabele (tablice), opracowane na podstawie dostępnych stron internetowych, które młodym czytelnikom pomogą w zrozumieniu np. podobieństw i różnic, podstawowych założeń, postaci, czasu powstania i miejsc występowania danej religii [por. s. 74-76], podstawowej orientacji i lokalizacji najczęściej odwiedzanych miejsc pielgrzymkowych na świecie [s. 167-169], tradycji i skali Światowych Dni Młodzieży od 1985 do 2019 roku [s. 202].

Krytyczna recenzja przygotowana na podstawie uważnej lektury nie powinna pomijać mankamentów, jakie zauważono i wyrażenia opinii o dziele. Kilka z nich warto w tym miejscu zasygnalizować w przekonaniu, że mogą zostać ewentualnie

wykorzystane w kolejnych wydaniach książki. Do takich należą w spisie bibliograficznym: brak cytowanej pozycji „Jędrysiak 2010c” [s. 36], brak informacji o autorach przekładów prac na język polski, brak numeru czasopisma w pozycji Ziolo 2011; pomyłki w formatowaniu tytułów m.in. Jackowski 1998a; Niemczyk 2011; Przeclawski 1973. W niektórych miejscach ilustracje nie do końca odpowiadają tekstowi [s. 190-193; 204-205; 223]. Zarówno w tekście, jak i bibliografii nie uwzględniono pracy: Dante Alighieri, *Życie nowe*, (*Vita Nuova*, 40), przeł. E. Porębowicz, Warszawa 1960, s. 63-64.

W niektórych miejscach podano nieoryginalne źródła cytatów. Na przykład: były metropolita krakowski w trakcie homilii do uczestników XXIX Pielgrzymki Rodziny Radia Maryja na Jasną Górę cytował fragment tzw. „katechezy” Benedykta XVI (1927-2022), czyli wypowiedzi do obecnych na audiencji generalnej 9 kwietnia 2008 r. [Benedykt XVI 2008].

Niezbyt zrozumiałe są przejścia w dwóch akapitach kończących rozważania o motywach uczestników turystyki religijnej. W pierwszym przypadku niepodobna nie zauważyć, że „różnorodnością motywacji” cechuje się nie tylko „obecnie” i nie tylko „piesze pielgrzymowanie w Polsce” [s. 28]. Nie sposób zgodzić się bez zastrzeżeń z lapidarnym stwierdzeniem „W czasach PRL-u większość intencji miała charakter polityczny, bo samo pielgrzymowanie w tym okresie było deklaracją ideową” [s. 28]. Po drugie, „beneficjentem turystyki religijnej, a szczególnie ruchu pielgrzymkowego” nie jest tylko Kościół [por. s. 28], bo jakież czerpie on korzyści z ruchu pielgrzymkowego do Mekki, Waranasi czy Tyberiady? Błędnie podano w tym miejscu odnośnik do artykułu Małgorzaty Flagi, którego zakres stron to s. 37-53.

Stwierdzenie „[...] Unia Europejska jest wspólnotą światopoglądowo i religijnie neutralną [...]” [s. 176] wymagałoby poszerzenia i argumentów wobec toczonych w różnych państwach członkowskich debat i protestów przeciwko zakresowi ingerencji właśnie w kwestie światopoglądowe.

Wyjaśnienie słodkiej potrawy w następujący sposób: „jest to coś w rodzaju komunii w Kościele katolickim” [s. 51] nie do końca brzmi precyzyjnie. Chodzi zapewne o *karah parshad* znaną też jako *deg* lub *degh* [Nesbitt 2015, s. 93; por. Takhar 2005, s. 49-50].

Umieszczenie Światowych Dni Młodzieży jako przykładu „eventów religijnych w Europie” nie do końca jest zrozumiałe, gdyż z 15 takich spotkań zamieszczonych w tabeli nr 3 [s. 202] dokładnie 7 miało miejsce poza Europą: Buenos Aires

(Argentyna), Denver (USA), Manila (Filipiny), Toronto (Kanada), Sydney (Australia), Rio de Janeiro (Brazylia), Panama (Panama).

W tekście występują stylistyczne usterki, m.in. „[...] dzieła sztuki, będące trwałym dorobkiem dziedzictwa kulturowego” [s. 73]. Podobnie sformułowanie użyte bez cudzysłowu „wabik” [s. 69] należy raczej do mowy potocznej, dlatego użycie go jako metafory powinno być odpowiednio zaznaczone. Podwójnie oznaczono dwa podpunkty zamiast „4.5” powinno być „4.6” [s. 163; por. s. 128].

Problematyczne są proporcje niektórych części. Na przykład zarys założeń islamu to tylko jedna strona [s. 42] i fotografia [s. 43] natomiast bahaizmu około trzech stron tekstu i pięć fotografii [s. 61-69]. W przypadku miejsc istotnych dla wyznawców poszczególnych religii najobszerniej został potraktowany buddyzm [s. 128-163], co wynika zapewne z fascynacji i bogactwa materiałów ilustracyjnych jednego z Autorów.

Uwzględnienie badań [Mikos v. Rohrscheidt 2016b] mogło wprowadzić dodatkowe, ciekawe aspekty do wyliczenia biur podróży.

Niewątpliwą zaletą publikacji jest jej papier i szata graficzna. Znakomity materiał ilustracyjny zadowoli oko współczesnych, młodych czytelników. Fotografie – w sporej części wykonane przez Tadeusza Jędrysiaka, sprawiają, że czytelnik / czytelniczka może wrócić pamięcią do miejsc swoich podróży czy pielgrzymek i/lub podjąć decyzję o wyprawie do któregoś z przedstawianych miejsc, realizując w ten sposób aktywność w obszarze tytułowej turystyki religijnej.

Praca inspirująca do wypraw, zawierająca podstawowe informacje, bogata w fotografie stanowi znakomite uzupełnienie dla lekcji dotyczących religii i kultury na różnych poziomach edukacji. Z tego powodu można ją polecić zarówno osobom prowadzącym takie zajęcia, jak i uczestniczącym w nich. Warta jest też odnotowania i zapoznania przez specjalistów turystyki kulturowej jako przykład atrakcyjnie wydanej książki na temat tak złożonej problematyki badawczej.

Bibliografia:

- Benedykt XVI, 2008, *Św. Benedykt z Nursji – patron Europy*, Rzym 9.04, [w:] Wiara.pl, 16.05.2008, [online:] <https://kosciol.wiara.pl/doc/489514.Sw-Benedykt-z-Nursji-patron-Europy>, dostęp 1.09.2024
- Harris S., 2023, *Koniec wiary. Religia, terror i przyszłość rozumu*, przedm. T. Stawiszyński, przeł. D. Jamrozowicz, Wydawnictwo Stapis, Katowice, seria: Bez bogów
- Mikos von Rohrscheidt A., 2016a, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, wyd. III poprawione i rozszerzone, KulTour.pl, Poznań
- Mikos von Rohrscheidt A., 2016b, *Analiza programów imprez turystycznych jako podstawa typologii uczestników turystyki religijnej*, „Folia Turistica”, nr 39, s. 65-99

Nesbitt E., *'The Fools Argue about Flesh and Meat': Sikhs and Vegetarianism*, „Religions of South Asia”, Vol. 9, No. 1, s. 81-101

Takhar O. K., 2005, *Sikh Identity: An Exploration of Groups among Sikhs*, Ashgate, Aldershot